

כוונתו משום חשיבות המאכל ואז אפ"ל דמים עם מעט צבע מאכל לא חשובים כ"כ ואפשר ליטול בהם ידים, א"ר דחטרוננו משום שנועד למשקה ולפי"ז לא איכפ"ל שאינו חשוב טפי, העיקר שיוחד למשקה, ואסור ליטול במים אלו ידים, עיש"ע.

בברכת התורה, וישר כח על קובצכם המיוחד.

אברהם ד. גנין

עיה"ק ירושת"ו

(מח"ס נר לאברהם עהש"ס)

בענין תפיסה בברי ושמא ולצי"ש

^א בקובץ בית אהרן וישראל גליון צ"ו מובא קר' בעל ברכת שמעון ז"ל דלרב ושמאל דלית להו משאל"מ בחמשין ידענא וחמשין לא ידענא אלא משלם נ' ומיפטר, והק' הגאון ז"ל לסוכרים דבברי ושמא מהני תפיסה א"כ לעולם כשישלם הנ' שחייב מדינא יתפסם התובע עבור הנ' האחרים עפ"י המבו' בסי' פג ס"א דזכות המלוה לקבל הפרעון כרצונו, וה"נ זכותו לקבל הפרעון עבור הנ' דמהני תפיסה ואח"כ יתבענו בב"ד על הנ' שחייב מדינא ע"כ קר', וכבר דנו האחרונים בכמה מקומות כע"ז וכמשי"ת להלן אי"ה.

והנה הרב שלום סגל הי"ו האריך בטו"ט ליישב קר' הגאון ז"ל, ואכתוב מה שאפשר להוסיף ע"ד לפור', והנה ב' טעמים מצינו שיועיל תפיסה בכו"ש, א' מטעם לצי"ש [כשי' החולקים על הש"ך סי' עה סקכ"ו שנקט דל"מ תפיסה בחייב לצי"ש ע"י באחרונים ר"ס כח ובפ"ת שם ובמחנ"א ריבית סי' טו], וכ"כ בעטרת חכמים חו"מ סי' ז ובאו"ש פ"א מטוען ה"ח לענין בו"ש מדין לצי"ש ע"ש או משום דחשיב כספק דררא דממונא וע"כ מהני תפיסה כשאר ספיקות, כד' הרמב"ן ב"מ ו' א' לפי' הב"מ סי' קעז ורעק"א בהג' לסי' עה ס"ט [ע"ש שדייקו מל' הרמב"ן דלסוכרים דמהני תפיסה בדורא דממונא יועיל תפיסה גם בכו"ש], אך באמרי בינה הלואה סי' מה כ' דיש לרחות בד' הרמב"ן, ויש להוסיף לזה ד' תוהרא"ש ב"מ צו א' שדייק בישועות ישראל סי' נט סק"א מד' דמהני תפיסה בכו"ש וכן מסקנתו לדינא דמהני תפיסה ע"ש, אך האמרי בינה הלואה סי' מה פירש ד' הרא"ש בר"א, ולד' גם הרא"ש ס"ל דל"מ תפיסה ע"ש, [ויל"ד בפ'י האמרי בינה מד' הש"ך סי' סו סקנ"ו ומד' המשובב סי' עח סק"ב ואכמ"ל] גם בהג' אמרי ברוך ע"ה סעי' ט ציין לד' תוהרא"ש הנ"ל ע"ש.

ב. והנה בקר' הגאון ז"ל נ' דיש לחלק מאיזה טעם מועיל התפיסה, דבחיודושי הרי"ם חו"מ סי' א סקל"ט [ע"ש שדן בכפל שאין מגבין בזה"ז רק הקרן בלבד כמבו' בסי' א סעי' ב והק' כנ"ל שיתפוס הקרן עבור הכפל דמי תפיסה כמבו' בסעי' ה שם] כתב דאף אי נימא דגם בחוב שא"י לגבותו בב"ד רק ע"י תפיסה נמי אמרי' הך דסי' פג דזכות המלוה לקבל הפרעון כרצונו, ה"מ בתפיסה דמהני בתורת ודאי ואין השני יכול לחזור ולתפוס, כגון מילתא דל"ש וליכא ח"כ או קנסות - לסוכרים כן, עיי' נתיב"מ סי' א סק"ה ורעק"א שם - בכה"ג י"ל שיכול התובע לתפוס הפרעון עבור חוב התפיסה, ואח"כ תובעו בב"ד החוב שחייב מדינא, אבל בתפיסה שהשני יכול לחזור לתפוס כגון בספיקות וכדו' ודאי לא נאמר דהועיל תפיסתו, דאדרבה הלואה מוחזק במעותיו ומעכבו עבור החוב השני וחשיב כחזר ותפס, ושוב לא יגבו ממנו הב"ד שנית הנ' שפרע כבר, וכ"כ באבנ"ז יו"ד סי' קלד סק"ג ע"ש.

והשתא נחזי אנן בני"ד שהק' הגאון ז"ל שיתפוס המלוה עבור הנ' שטוען שמא, ולמשנ"ת יל"ד דאם הקו' דיועיל תפיסתו מצד דררא דממונא [כד' ב"מ ורעק"א] פשיטא דל"ק דכל שהתפיסה מצד סי' י"ל דהוי כחזר ותפס ממנו וכנ"ל, אך אם הקו' מצד לצי"ש ובזה מסתברא דאין השני יכול לחזור ולתפוס, וכ"כ בפשיטות בטו"א חגיגה י' א' באבני שהם ע"ש, וע"ז שפיר יש להק' קר' הגאון דיועיל תפיסת המלוה בשאר, אך דעת ישועות ישראל סי' כח סק"ג דגם בתפיסה לצי"ש יכול השני לחזור ולתפוס וכ"מ באבנ"ז שם, ולשי' י"ל קר' הגאון ז"ל בכ"ע דאף אם המלוה תופסו כל שהלואה מוחזק בשאר חשיב כחזר ותפס ממנו וכנ"ל.

וכ"ז דלא כמנ"ח [הו"ד בד' הרב שלום סגל הי"ו] שנקט בפשיטות דגם בתפיסה דס' אמרי' הך דסי' פג עיי' בד' במ' מ"ב ומ' מ"ט, וכ"ה גם במ' כ"ב, [ול' מג"ח מ' מ"ט צע"ק, שכ' ואפי' אם החובל נותן בפ'י עבור חלק הודאי מ"מ בכא לידו יכול לתפוס עבור חלק הס' כמבו' בסי' פג, ואף דשם נ' דאם בפ'י

נותן ל"מ, מ"מ בכה"ג אפשר דמהני עכ"ל, וד' צ"ת דהתם מפר' בסעי' ב דאפי' נותן בפ"י עבור חוב א' יכול המלוה לתפסו על חוב האחר].

ג. ומאידך גיסא יש לחלק איפכא, דאם מצד לצ"ש אתי' כבר כ' הנתייה"מ בסי' כח סק"א דאף דאם תפס מהני תפיסתו מ"מ אסור לתפוס, דטעמא דמהני תפיסה הוא משום עבד איניש דינא לנפשי', ונעשה כ"ד לעצמו, ומכיון שהב"ד אסורים לעשות דין ולהוציא ממון בכה"ג, כמו"כ הוא בעצמו אסור לעשות דין בכה"ג, [ובאבנ"ז יו"ד סי' קלד סק"ה השיגו דאם נדמהו לב"ד נימא נמי דכמו שהב"ד שעברו והוציאו ממון מבע"ד בכה"ג דינם בטל, ה"ג בבע"ד שעבר ועשה דין לנפשי' יבטל התפיסה, וע"כ דל"ד אהדדי, וכן חלק ע"ד נתייה"מ באמרי בינה דיינים סי' ג בא"ד ע"ש] וע"כ י"ל קו' הגאון ז"ל דאם מצד לצ"ש אתי' אף אם ננקוט דמהני תפיסה מ"מ אסור לתפוס הנ' עבור החלק השני שחייב לצ"ש, אבל אם מצד דרר"מ אתי' מוכח בכמה מקומות שמותר לתפוס, היכא דמהני תפיסה, ועיי' בת"כ סי' קיא ובנתייה"מ סי' ד סק"ג, וקשיא כנ"ל שיתפוס הנ' עבור השאר.

ד. בחירושי הרי"ם סי' א סקט"ז כ' לדון בחובל בחבירו דקיי"ל בסי' א סעי' ג לד' הרמב"ם דאין גובין בזה"ז נזק צער ובושת רק שבת וריפוי ע"ש, והק' כנ"ל שבשעת הפרעון יתפוס עבור הנזק וכו' וכ' לחדש דכמו שמצינו למ"ד אין כותבין שובר מוכח דאף דחייב לפרוע חובו מ"מ אמרה תורה כל שיוכל לבא ע"י לידי הפסד פטור לשלם, ה"ה בניד"ד י"ל כל שע"י הפרעון עלול הלואה להגיע להפסד שיתפוס המעות עבור חוב השני שאינו חייב מדינא לא חייבו תורה לשלם עד שיובטח שלא יפסיד ע"י הפרעון, וע"כ אי"צ לשלם עד שימחול התובע על חוב השני ושוב לא יוכל לתפוס ע"ש. [ולפי"ז י"ל קו' הגאון דקודם הפרעון יכול הלואה לעכב הפרעון ע"מ שחייב מדינא עד שימחול לו השאר].

והנה ראייתו מאין כותבין שובר יל"ד לפי מש"כ בנתייה"מ סי' נד סק"א בטעמא דמ"ד אין כותבין שובר משום דהוי כתנאי בעיקר החוב שלא התחייב עצמו לשלם כ"א בהחזרת השטר, וכ"ז שאין מחזיר שטרו אין עליו שום חיוב לשלם ע"ש [ולמ"ד כותבין שובר אינו רק משום תקנה שאם יאבד שטרו של זה יאכל הלה וחד"י ע"ש באורך] אבל בעלמא לא מצינו שיכול לעכב חובו בשביל חשש הפסד וכמ"ש נתייה"מ שם להוכיח ממשכון.

ובהר צבי לטור סי' נח כ' לרחות הוכחת חידה"ר מאין כותבין שובר בד"א, דשאני ההיא דאין כותבין שובר דהפסד גמור הוא אם יצטרך לשלם שנית חוב שכבר פרע, ובחשש הפסד כגון זה יכול לעכב הפרעון, משא"כ בניד"ד דאף שע"י הפרעון יוכל לתפוס מ"מ לא חשוב הפסד כ"כ, דהא הב"ד פסקו לתובע דמהני תפיסה, ויתכן שבאמת חייב לו, ובקל יכול לתפוס כמ"ש הכס"מ פכ"א מעדות, ובזה י"ל דאינו יכול לעכב הפרעון של חוב ודאי משום חשש תפיסה ע"ש.

וכ' לדמותו למש"כ התוס' ב"ק קיד א' דב' עדים שהעידו על ישראל שחייב לנכרי בערכאות לא משמתי' להו, אף דהפקעת הלוואתו מותר ונמצא שהפסידו הרבה בעדותם, תי' התוס' דסו"ס מה שמשלם ע"י הוא חייב לו ע"כ, וכ' בהר צבי דה"ה כאן ל"ח הפסד מה שיתפוס ע"י חובו שרשאי לתפסו ע"ש.

ולפנ"ר ל"ד כלל אהדדי, דשאני התם בנידון התוס' שבאמת חייב לו מדינא כ"ז שלא הפקיע החוב וכמ"ש בחזו"א ב"ק סי' י סקי"א דמכאן מוכח דהפקעת הלוואתו אין פ' שפקע החוב ממילא אלא זכותו להפקיע החוב, וכ"ז שלא הפקיע חייב לשלם לנכרי מדינא [עיי' תומים סי' קכו סקכ"ז ונתייה"מ סי' עב סקנ"ב וסי' עז סק"א בסו"ד וקצוה"ח סי' קכח סק"ג והדברים ידועים ואכמ"ל -] ומה"ט ר"ל דב' עדים מותרים להעיד אפי' לכתחילה כמו שמותר למנוע מישאל מלגזול לנכרי אפי' למ"ד גזל עכו"ם מותר ואי"ז מונע רווחא דישאל, שאין ריוח זה ריוח של ישוב העולם ע"ש בחזו"א - משא"כ בניד"ד שאינו חייב מדינא כלל רק דמהני תפיסה, שפיר י"ל דחשיב פסידא טובא כל שע"י יוכל לעכב המעות, [ודומה קצת למשנ"ב סי' נח ס"ב דהיכא דמהני תפיסה א"א להשביע את הנתבע היסת עד שיחזיר לו את השטר ע"ש בש"ך סקי"ז, ולא אמרי' אמאי יעכב את שבועתו [שחייב כודאי] מחשש שמא יתפוס אח"כ מה שפסקו לו הב"ד שרשאי לתפוס, ועיי' ש"ך סי' פב סק"ד, ואף דבקצוה"ח סי' עח סק"ז כ' לרחות דטעמא דפטרוהו מהיסת לאו מחשש תפיסה נגעו בה אלא שמא יוציא שטרו בב"ד אחר, וכ"מ קצת ברמב"ן שבועות מב א', אך בש"ך שם פ' מחשש תפיסה הוא, וכ"כ שא"ר ובנוכ"י חו"מ סי' י"ב ואכמ"ל.

ה. [וע"ע בהר צבי שם שהעלה דבגניבה ובניזקין לא אמרי' הך דסי' פג, ולא נאמר אלא בהלואה דעבר לזה לאיש מלוה ולא בשארי חובות ע"ש ובכסף הקדשים ר"ס פג והדברים ידועים, ובזה מיישב קו' חידה"ר הג"ל דבניזקין וגניבה ל"ש כ"ז, אך קו' הגאון ז"ל דאיירי בהלואה לא נתיישב בזה.

אך יל"ד דבלאו טעמא דעבד לזה לאיש מלוה נמי יועיל תפיסת המלוה דלא גרע משאר בע"ת התופס מנכסי הלוה כדי חובו, וה"נ יתפוס הפרעון כרצונו, וכ"מ ל' הרשב"א בתשו' הו"ד בב"י סי' נח, וכ"כ בקוב"ש כתובות סי' שו דמטעם תפיסה אתי' עלה ע"ש ואכמ"ל].

ו. בחידוה"ר סי' א סקט"ז בא"ד כ' לת' עוד הא דאינו יכול לתפוס הקרן עבור הכפל [ונתב' היטב בר' הרב ש' סגל הי"ר] דלכא' יל"ע בהא דסי' פג דהמלוה מקבל הפרעון כרצונו בניגוד לדעת הלוה, ואמאי, הא קיי"ל פרעון בע"כ שמי' פרעון וזכותו של לזה לפרוע בע"כ של מלוה, וע"כ צ"ל דכיוון דקיי"ל נמי בסי' עד דבאיכא פסידא למלוה ל"א פרעון בע"כ שמי' פרעון, ובכה"ג דזכות המלוה לגבות בב"ד החוב שרוצה אין כיד הלוה להכריחו לקבל הפרעון על חוב האחר, דחשיב פסידא למלוה, ול"א פרעון בע"כ שמי' פרעון במקום פסידא למלוה, וע"כ מסיק החידוה"ר דכ"ז בחובות שיכול המלוה להוציאם בב"ד ונמצא מפסיד ע"י פרעון הלוה, משא"כ באופן שרוצה לתפוס על חוב שא"י לגבותו בב"ד רק שיכול לתפוס, לא חשיב הלוה כמפסידו בפרעון בע"כ, דבלא"ה נמי ל"מ לגבותו בב"ד, רק לתפוס, וגם עכשיו יכול לתפוס כרצונו, ע"כ אמרי' פרעון בע"כ שמי' פרעון ואולי' בתר רצון הלוה, עכ"ד.

וע"ז הק' הגאון ז"ל [בתשו' להר"ש סגל] דגם בתפיסה י"ל דחשיב פסידא, כמ"ש בכס"מ פכ"א מעדות דבקי' יכול לתפוס, וגם בתפיסה נימא דלא יועיל פרעון בע"כ ע"ש, אך לכא' ל"ק דהרי כ"ז שלא תפס עדיין אינו חייב לו כלום, ובב"ד לא היה יכול לגבות החוב השני, ונמצא דעכשיו כשהלוה מכריחו לקבל הפרעון על החוב שחייב מדינא לא הפסיד כלום, דרק זכות התפיסה יש לו, והשתא נמי עדיין יכול לתפוס ופשוט. ומש"כ הגאון ז"ל לחלק בזה בין ממון לקנס, דבקנס כל שלא חייבוהו הב"ד אינו חייב כלום וע"כ ל"מ תפיסה משא"כ בממון, כעיי' בישועות ישראל סי' א סק"ט.

יצחק מאיר בלסבלג

כולל לדיינות בית אלחנן דוב - ירושלים

בענין הכנסת פתקאות בין אבני הכותל

כבוד מערכת קובץ בית אהרן וישראל שע"י מוסדות קארלין סטאלין - פעה"ק ת"ו. מערכת מאוד נעלה - שלו' ישגא.

בגליון העבר (סיון-תמוז) הובא מאמרו המצויין של רב הכותל והמקומות הקדושים רבי שמואל רבינובין שליט"א, אשר דן בפתקי תפלה ובקשה המונחים בין נדבכי הכותל ובקברי הצדיקים, אי שרי לשורפם או חובה לגונזם, והאריך בזה בטו"ט, ולהעיר בעצם הענין של הנחת הפתקים אצל הכותל יעוי' בס' הר הקודש (פ"ג סי"ב) דהאריך בשי' הפוסקים שנו"ג בזה, אי שרי להכניס הידים או להושיט האצבעות לתוך עובי אבני הכותל, ומייתי את דברי הגאון האדר"ת אב"ד ירושלם, בתשובתו, דתלה בפלוגתא הר"מ והראב"ד באיסור ביאה במקצת (ביאת מקדש פ"ג הי"ח), דלהר"מ חייב מדרות ולהראב"ד לוקה מדאו', וז"ל האדר"ת בתשו': "אסור לטמא מבנ"י להכניס אצבעות שמה, משום איסור ביאה במקצת, וכל ירא וחרד לדבר ה' בוודאי יחוש לנפשו שלא יושיט גם אצבע אחת בין סדקי כותל מערבי לכל יכשל חלילה בספק איסור תורה".

ואולם יעו"ש עוד בתשו' אבנ"ז, וכן דעת הגה"ק מהרי"ל דיסקין זיע"א, שהי' דעתו בתחלה לאסור והדר ביה, והי' פשוט בעיניו להתיר, יעו"ש. [וע"ש בתשו' י"ג מבעל לב העברי דפלפל בדבר].

וכן העלה המח' בס' הנזכר, דלפי רוב דעות רבוותא ליכא חשש, ומייתי נמי ממעשה רב דהאזה"ח הק' זיע"א, וכו', ומעיד ממרן גאון ישראל הרש"ז אויערבאך זצ"ל, דמלפנים לא ראה שהיו נזהרים בזה.

ועכ"פ בהיות ומצינו איזה דעות בזה, אולי יש בגו"ט לנכון להביאם בכאן, למשקל ולמטרי ומקום להתגדר בעלמא, לא להל' ולא למעשה.

ויהי נועם ד' עליכם, לכוון מעשי ידיכם להגדיל תורה ולהאדירה.

ביקרא דאו'

יעקב בן ארי

ירושלם ת"ו

בענין אכילת בשר בליל י"ז בתמוז

לכבוד המערכת הנכבדה קובץ בית אהרן וישראל, ירושלים.

ראיתי בגליון צ"א עמו' קלד שדן הרב י.ק. רייניץ בענין אכילת בשר בליל י"ז בתמוז, והביא שדן בזה הר"ג פרלמן בגליון פ"ט והביא דברי הא"ר והפמ"ג שיש להתמיר ב"ז בתמוז וי' בטבת כמו מר"ח עד התענית, ונידונו ה' אי דוקא בעניני שמחה, ואי לילו כיומו, וא"כ אפשר שדוקא בשר אך כגון רחיצה וכביסה אפשר שיותר. ועי"ש מה שהוסיף ע"ז לדון לגבי צום גדליה אי דמיא ל"ז בתמוז.

והנה לענ"ד אשכחנא מרגניתא טבא מזה זמן רב, וחפצתי להפיצו ברבים ויהי' לזכות מרא דשמעתתא ו"ל. בקובץ התורני קובץ על יד חוברת י"ד הוכאו דברי הגר"ז פראג שהי' דיין בירושלים וזהו תוה"ד.

הבה"ל בריש תקנ"א הביא הדברים מא"ר ופמ"ג, ובפמ"ג הוכאו הדברים וסיים ועי' א"ר א' וצ"ע. והמע"י בא"ר יראה לכאור' שנפלה שם ט"ס, דלעיל מיני' בסו"ס תקנ"ג כ' הא"ר בטעמא דמאחרים בט' באב שחל בשבת ומתענים ב' משום דאקדומי פורעניתא לא מקדמי, וכ' והקשיתי ללומדים מנ"ל לגמ' טעם זה הא בתענית כט. בתשעה באב סמוך לחשיכה הציתו את האור והדליק כל היום כולו והיינו דאר"י אלמלא הייתי התם וכו' ופריך ורבנן ומשני אתחולי פורעניתא עדיפא וא"כ ט"ב שחל בשבת דא"א לעשות בתחילה עבדי' ביום א' בעשירי. ואפשר דמשמע לש"ס דה"ה י"ז בתמוז וי' בטבת כדפרש"י שם דאל"כ ליחשבי' מתני' דמקדימין ולכן צ"ל הטעם דאקדומי' וכו' וצ"ע.

ובסמוך בסי' תקנ"א כ' דממעטי' מר"ח עד התענית פי' שאין שמחין כלל וכו' וכ' שם "ואפשר דמשמע לש"ס דה"ה י"ז בתמוז וי' בטבת כדפרש"י שם דאל"כ". ונראה לכל רואה שאין לפיסקא זו שייכות למקום זה, הן לפי הענין והן משום שהדברים סתומים וחסרים, ולכן כ' ע"ז הפמ"ג וצ"ע. ועי"כ נראה שנשתרבה מחמת העתקת המדפיס טעות לבאים אחריהם עד היום הזה שדנים במקור מוטעה. ועתה לאור הג"ל פשוט מה שנקטו י"ז בתמוז וי' בטבת ולא נזכר צום גדלי', דבמקור הדברים לא הי' שייך צום גדלי' שא"א להקדימו.

ועוד במש"כ שם לדון על ליל הצום אי הוי כיומו, לכאור' הוא מכואר במ"ב סי' תקנ"ג סק"ו דאף שהתענית מתחיל ביום בע"נ יחמיר בכולן כמו בט"ב, וע"ש בשעה"צ שדעת הרמב"ן וכן הסכים הגר"א דהאידינא שמצוי גזירות מן העכו"ם הוי מדינא.

אלא ששמעתי בשם גדול א' שליט"א דגדר הדבר שהתענית יהי' כט"ב וכמו שמבואר שם בשעה"צ דבעל נפש צריך להפסיק גם מבעוד יום באכילה אך כיון שאינו מחמיר לפסוק ולהתענות מהערכ שוב אין שייך להתמיר כרחיצה וכדו' בלילה דהוא מדיני התענית והוא לא נוהג עצמו בתענית ואיכא טעמא דמסתברא אך למעשה יל"ע עוד בזה.

ואצא בברכה שתזכו להגדיל תורה ולהאדירה

דוב הבהן

בני ברק

הערות והארות בענינים שונים

בענין רב צייר כוורא

בקובץ בית אהרן וישראל (גליון כסלו טבת תשס"א) התפרסם מאמרו של ידידי הר"ש אלברט הי"ו בענין מה שאחז"ל דרב צייר כוורא. ראיתי לנכון להסתפח לנחלת ה' ושלא למנוע טוב מלהביא בכאן את מה שהערתי בזה משכבר הימים, ומבין שנינו תסתיים שמעתא.

איתא בגמ' (גיטין לו א, וש"נ) "אמר רבן גמליאל, תקנה גדולה התקינו שיהיו מפרשין שמוותיהן בגיטין מפני תיקון העולם. ובסימנא לא, והא רב צייר כוורא (- ולא היה חותם שמו. רש"י) ורב חנינא צייר חרותא (- ענף של דקל) רב חסדא סמך ורב הושעיא עין, רבה בר רב הונא צייר מכותא (- וילון ספינה), שאני רבנו דבקיאיז סימנייהו".

דברי הגמ' בסוגיא זו מסתכמים בהיבט ההלכתי של ציורים אלה, כיצד הותר לאמוראים אלו שלא לחתום בשמם המלא, ולהסתפק בכעין רמז בעלמא לזהותם, הלא תקנה גדולה התקינו שיהיו מפרשים שמותיהן בגיטין. אולם את הסיבה שהניאה אותם לתרוג ממנהג העולם, סתמה הגמ' ולא פירשה. ולכאור' טעון הדבר הסבר מה ראו חכמים אלה לרמוז באופן חתימה שכזה.

הגאון היעב"ץ בהגהותיו על הש"ס ניסה למצוא פתרונות לשאלה זו והוא מציע הסבר למה ירמוזו כל אחד מהציורים. אצל רב כותב הוא בזה"ל: "רב צייר כוורא - הוא דג, כלומר סימן טוב הוא כדג שאין עין רעה שולטת בו". יתכן שזו היתה כונת רב, ואם קבלה הוא נקבל, אך מה מאד יפלא מה ראה רב בדוקא בשונה מכל האמוראים להתעסק עם ענינים שכאלה, ולהדגיש ולהראות לעין כל את בקשתו שלא תשלוט בו עין רעה, הלא זה עצמו יכול לגרום את ההפך, וראה בספר פלא יועץ שכתב (בע' עה"ר) בזה"ל: "אבל צריך דעת שלא ירגישו בו שהוא משתמר שלא יבואו להקפיד עליו על שחושדם שהם בעלי עה"ר".

וביותר יש לתמוה שלכאור' נתעלם מהיעב"ץ העוכרא שהרשב"ם במס' ב"ב (קסא ב) שלל בחריפות את המפרשים המנסים לייחס כוונות נסתרות לסיבה שהביאה את האמוראים לחתום בציור כזה או אחר: "והמפרש טעם אמאי צייר כוורא וחרותא אינו אלא טועה, ושמא ע"ש מעשיהם, זה נהג לאכול דגים וזה נהג בתמרים, וסימנא בעלמא היו עושים". ולפי דברי הרשב"ם לא היה להיעב"ץ לכתוב את פירושו הנ"ל.

אלא לכד תידוק תחזי שגם הרשב"ם הסוכר שאין טעם מיוחד אמאי ציירו כוורא וחרותא, איהו גופיה, טעמא טעים בהא, ונתן בזה טעם לשבח שזה היה לפי שרב נהג לאכול דגים, וכפי שביאר המהרש"ל על אתר שמנהג רב היה לכבד את השבת בדגים גדולים, כראיתא במס' שבת (ק"ח ב): "במה מענגו, רב יהודה בריה דרשב"ש משמיה דרב אמר, בתבשיל של תרדין ודגים גדולים". ושוב אין קשה כ"כ על היעב"ץ.

גם יצוין שבדורינו נתגלה מגנוזות רבותינו הראשונים, שיש מהם שחלקו על הרשב"ם וכתבו להדיא שהאמוראים התכוונו לרמוז בחתימתם ענינים שונים, וכך מבואר בתוס' חכמי אנגליה (עמ"ס גיטין שיו"ל מכת"י בירושלים תשנ"ח): "רב צייר כוורא - דכתיב וידגו לרוב, כמו רב". ויעו"ש עוד רמזים שונים. (עוד ראה להגר"י ענגיל בגליוני הש"ס שם מה שכתב בענינים אלו, וכן ראה בספר בניהו (ע"ז ד א) מעשה במלך אחד שצייר על דגל שלו צורת דג. ומ"ש לפרש קרא דוידגו לרוב).

וכיון שנתנה רשות מרביתנו הראשונים והאחרונים אעלה על הכתב מה שלענ"ד הניחו לי מקום מן השמים לבאר בטעם הנהגת רב זו, דהנה כתב הרמב"ם בפ"ב מהל' דעות ה"ד: "אמרו על רב תלמיד רבינו הקדוש, שלא שח שיחה בטילה כל ימיו" והעיר הכסף משנה דכבר הזה מצאנו במס' סוכה (נח א) על ר' יוחנן בן זכאי, אבל על רב אין ידוע מהיכן לקח זאת הרמב"ם. וראה מ"ש בהגהות מהרצ"ח ע"ד הגמ' במס' חגיגה (ה ב) "אמר רב, אפי' שיחה יתירה וכו'" שמזה הוציא הרמב"ם את דבריו אלו, ויעו"ש בשו"ת מקום שמאל סי' ד'.

ויש שכתבו שכבר קדמו להרמב"ם בתשובות הגאונים הנקראים שערי תשובה (סי' קע"ח) שהביאו שם עשרה מילין דחסידותא דהוה נהיג ביה רב, וכתבו שאחד מהם הוא שלא שח שיחה בטילה כל ימיו, וראה בסוף ספר ארחות חיים שנרפס שם פירוש על אותם עשרה הדברים מהאדמו"ר רגז"ה מראדזין - איזביצא, וכתב דמזה היה מקור הרמב"ם, וקבלה היתה ביד הגאונים שכן היה מנהג רב. (וראה להכהן הגדול מלובלין בספרו דברי סופרים (אות לו), ועוד מ"מ וציונים הנדפסים בתחילת תשו' הגאונים, ובמה שציין בשו"ת בית דוד לייטער סי' קב).

והוסיף שם לחדש דאפילו בדברי תורה היה ממעט בדבורו והיה שונה לתלמידיו בדרך קצרה ככל האפשר, וביאר בזה את דברי הגמ' במס' יומא (יט ב) "א"ר זכריה בן קבוטל, מתני' ליה רב חנן וכו' בן קפוטל, ומחוי ליה רב הידיה קבוטל. ונימא ליה מימר, ק"ש הוי קרי וכו'". אמר רבא השח שיחת חולין עובר בעשה". והנה לפום ריהטא אין סמיכה להאי מימרא דרבא בהסוגיא שם דאיירי בענינא דהמדבר בשעת ק"ש ורבא אסר בכל זמן שהוא. ולהנ"ל יש לומר דרבא קאתי לשנויי שינויא אחרינא מדוע לא אמר רב בפיו קבוטל, והוא משום שהשח שיחת חולין עובר בעשה, ורב היה נוהג סלסול בעצמו שאפילו בדברי תורה היה ממעט בשיחה יתירה כל כמה דאפשר. ודפח"ת.

ומעתה איכא למימר דמהאי טעמא שמיצט בדכורו, חס על זמנו לחתום בפרוטרוט את שמו ושם אביו, והעדיף לצייר כעין תמונת הדג, שכידוע היא הבריה היחידה בעולם ששותקת ואינה מוציאה כל הגה מפיה, ולרמוז בא על מנהגו שלא מצא לעצמו טוב מן השתיקה וכטבע הדג.

עוד היה נראה לענ"ד לבאר בטעם הנהגת רב זו עפ"י הגמ' במס' מו"ק (יא א) "אמר רב, אמר לי אדא ציידא, כוורא סמוך למיסרחיה מעלי". ופירש"י: "כלומר יפה הוא לאחר זמן שניצוד יותר מההוא שעתא דניצוד". וראיתי לריש גלותא דבבל מרן הבן איש חי בספרו היקר בן יהודע שביאר את דברי רב בטוב טעם וכדרכו בקודש: "כל הני מילי דאמר רב משום אדא ציידא, לא נחת לאומרם על דרך פשטותם, אלא אמרם דרך רמז ומשל לדברי תורה, והיינו דבגמ' נסתפקו אחד חריף ומקשי ואחד מתון ומסיק, הי מנייהו עדיף שראוי להושיבו בראש, ואסיק בתיק"ו. וכאן רב למדנו דמתון ומסיק עדיף מחריף, ועשה זה במשל הנזכר, כוורא יפה הוא לאחר שניצוד יותר מאותה שעה שניצוד, כן הוא מי שהוא מתוני שאינו משיב דבר במהרה, הוא עדיף יותר מאותו החריף שיכול להשיב במהרה, שיש לו שכל רחב שיעלה בדעתו ליישב במהרה, יען כי זה המתוני אע"פ שלא תמצא בפיו דבר לדבר במהרה, מ"מ אח"כ יוציא מפיו דבר מתוקן שישאר קיים ויסכימו בו הכל, אך החריף אע"פ שהוא יש לו שכל מחודד שימצא בפיו דבר במהרה מ"מ כיון דאינו אומר דבריו בהמתנה ובישוב, אפשר על הרוב יהיו דבריו נדחין אח"כ מהלכה ומוקשין, וכן הוא משל העולם שאומרים אגב חורפיה לא דק". ושפתים ישק.

ניתן אם כן לומר שרב שהיה נוהג למעט בדבור אפי' בדברי תורה כמבואר לעיל, היה חפץ להפיץ בריבים את אמרתו זו של אדא ציידא, ואת מוסר השכל הטמון בכך לגבי דרך האמיתית בלימוד התורה, וזאת עשה ע"י שחתם את שמו בציור כוורא, ועי"ז כל רואה שיתמה ויתפלא על סיבת הדבר יתוודע לעובדה דכוורא סמוך למיסרחיה מעלי, ויפיק מכך את הלקח הנכון לגבי תורתנו הקדושה.

ומענין לענין באותו ענין. סבורני כי מן הראוי להאיר את מנהגו זה של רב לצייר כוורא, באספקלריה הלכתית מענינת, יתירה על זו הנידונת בגמ' כאן. עה"פ (שמות כ כ) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, דורשת הגמ' (ר"ה כד ב, וש"נ) "לא תעשון כדמות שמי הממששין לפני במרום כגון חמה ולבנה כוכבים ומזלות".

נחלקו הראשונים אם איסור זה בעשית חמה ולבנה כוכבים ומזלות, הוא דוקא בכולט או אפילו בשוקע. הרשב"א בשו"ת (ח"א סי' קסז) אסר רק בכולט, והריטב"א נתן לכך טעם "דסתם חמה לבנה ומזלות אינן נראים לעולם אלא בולטין". לעומת זאת סוברים התוס' ועוד מהראשונים, שהאיסור הוא בכל אופן ואפילו בשוקע. וראה בב"ח (סי' קמא) שכתב "והטעם לפי שברקיע הן שקועין וכ"כ התוס' והסמ"ג (לאוין כב). אבל הרא"ש כתב וז"ל כי נראין בעינינו כשקועין ברקיע".

בדרך אגב יש לתמוה על היעב"ץ בהגהותיו על דברי התוס' במס' ר"ה שפירש את דברי התוס' "דאינה בולטת - נב. אינה נראית לנו בולטת". לכאורה נראין הדברים כעירוב פרשיות, שהרי שני טעמים הן כפי שבארם הב"ח, התוס' מתייחס למציאות האמיתית שברקיע הם שקועין, ואילו הרא"ש סובר שרק לעינינו נראין הם כשקועין, וא"כ כיצד פירש היעב"ץ את דברי הרא"ש בתוך התוס', הלא יתכן כי התוס' סובר שלעינינו הם נראים כבולטים וכדברי הריטב"א, ורק משום שהמציאות היא שהם שקועים, לכן האיסור הוא גם באופן שהעשיה שקועה.

להלכה פסקו הטור והשו"ע (סי' קמא) כדעת הראשונים שאסרו גם בצורה שוקעת. ולפי"ז מקשה הט"ז (ס"ק יג) "באם יש איסור בכל המזלות יהיה איסור לעשות צורות דגים שהוא מזל אדר, ומצינו בגמ' פרק השולח דרב צייר כוורא, ואילו היה בו איסור היה אסור אפילו באינו בולט". ענין זה העסיק את גדולי הפוסקים שנדרשו לכך בשאלות שונות ובאופנים רבים. הט"ז עצמו ניסה לחלק בין עשיה שוקעת לבין ציור שאין בו שום ממשות, אף הוא עצמו הבחין בדוחק שבדבר, בנקודות הכסף חלק על יסוד זה וראה גם בפתחי תשובה שם. גם יעוין בתוס' יומא נד ובהגהות הרש"ש, ובעוד רבים מספרי התשובות.

לענ"ד ניתן לתרץ בפשיטות את סברת התירו של רב בציור הכוורא. המקור הקדום ביותר שמצאתי לסדר המזלות הוא בספר יצירה (פרק ה' מ"ב) ונתנו בהם סימן "טש"ת סא"ב מע"ק גר"ר", ופענוחו כך הוא: טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים, (סדר זה הביאו אותם גם הראשונים, וראה ברש"י במס' ר"ה יא ב). המעיין יבחין על נקלה שכל המזלות מופיעים בלשון יחיד, אריה ולא אריות, עקרב ולא עקרבים, דלי ולא דליים, לכך ממזל אדר שהוא היחיד הכתוב בלשון רבים "דגים".

וא"כ ניתן לומר שאיסור עשיית וציור מזל חודש אדר הוא דוקא כשמצייר דגים, ומיעוט רבים שנים. והמצייר דג אחד הרי הוא כמצייר חצי אריה שאין בכך כל איסור, וכנפסק להלכה שדבר זה מותר לכתחילה וכן נוהגים. ובוזה מיושב היטב מנהגו של רב במה שלא חשש לאיסור של עשיית צורות מזלות שהרי רב צייר כוורא דג אחד, ואין זה כמצייר מזל בשלימותו, ושרי ליה למיעבד הכי ופשוט.

כמובן שאין לסמוך על חידוש זה בהשלכותיו הברורות לגבי הלכה למעשה. למרות שמצד הסברה נראה אכן כי אין בעשיית או בציור דג אחד בודד משום איסור עשיית מזלות, שהרי מזלו של חודש אדר הוא דגים בלשון רבים, וכמבואר לעיל, מ"מ אין בידי להכריע בכגון דא, והמעיין יבחר ואני את נפשי הצלתי.

יודגש כי גם מדברי הגמ' דרב צייר כוורא אין כל הכרח לזה, שהרי ניתן לתרץ את קושית הט"ז באופנים אחרים. אציע כאן לדוגמא פתרון נוסף שעלה בדעתי בישוב התמיהה, עפ"י מה שהביא המהר"י מינץ בדרשותיו (הדרוש השביעי) בשם אביו המהר"ם מפאדווה, שכתב לדון היאך הותר לשלמה המלך לעשות את י"ב הבקר תחת כיור הנחושת. ומבאר המהר"י מינץ שטעם איסור העשיה הוא משום שלא יחזיקו אותן לאלהות ויבואו ח"ו לעובדם, אבל באותן י"ב הבקר שהכיר היה נשען עליהם, הכרת פניהם ענתה בם שלא נעשו לשם אלהות, כי עבודת משא הכיור בכתף ישאו, וכיון דנעשה בצורת שירות ושעבוד לדבר אחר ליכא למיטעי בה שנעשה לשם אלהות. עכ"ד. וסיים דהוא טעם נחמד ונעים. וראה בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"ט סי' מ"ד).

וא"כ אף בנידו"ד אפשר להשתמש בביאור זה כיסוד להנהגת רב, כי הרי חתימה סתמית על נוסח גט ברור שלא נעשתה לשם אלהות, גם המטרה שהביאה את רב לצייר את צורת הדג ידועה היתה לכל מכירי הליכותיו ומנהגיו של רב, ולכן לא היה מקום לחשש שמא תצא תקלה מתחת ידו. וכפרט שעצם דין הגט שעליו הופיע החתימה - הציור, מראה על המלכת הקב"ה, שהרי למסמך זה ישנה חשיבות רק אליבא דתורתנו הקדושה ושפיר הותר לרב לצייר צורת דגים.

בענין הטלת מום בקדשי גוים

הלכה בידוע שנצטוינו שלא נטיל מום בקדשים, וכל בהמה שהיא קדושה למזבח אסור לעשות בה כל דבר שיפסלה להקרבה. ואיסור זה דרשוהו חז"ל (ביצה כו ב. מנחות נו ב. בכורות לג ב.) ממקרא שכתוב (ויקרא כב כא) כל מום לא יהיה בו. ופירש"י דקרינן ביה לא יהיה, וכלומר שלא יטיל בו מום.

והנה המנחת חינוך (מצוה רפז) עלה ונסתפק היכי ליהוי דינא בקדשי גוים, שהרי העכו"ם נודרים ונודבים נדבות כישראל, ומקבלין אותן מהם להקריבם ע"ג המזבח, וכדילפינן לה (מנחות עג ב. חולין יג ב.) מיתורא דקרא דכתיב (שם יח) איש איש מבני ישראל, שאף הגויים בכלל. וגם בהם אסרה התורה הקרבת בעלי מומין באומרה (שם כה) ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם, ודרשינן (תמורה ז א) דאתי לרבות שאף מידי הגוים אסור להקריב בע"מ. ומעתה שדין אחד לישראל ולגויים ביכולת ההקרבה ואיסור הבע"מ, יש מקום לדון האם איסור זה להטיל מום נאמר גם בקדשי גויים.

והאריך המנחת חנוך לדון בספיקו זה, ומייתי מהא דאשכחנא (ובחים מה א) דינים שאינם שוים בקדשי גוים כבקדשי ישראל, ולכן ס"ל שיתכן שאף בזה יהא חילוק לדינא, ולמרות שבקרבנות ישראל יהא איסור של הטלת מום, מ"מ בקדשי גוים לא יעברו בלאו זה.

וכתב שם: "דשני טעמים לדבר זה שלא יהא חייב הישראל בשביל מום בקדשים שלהם, חדא לפי התו"כ שהבאתי דהמטיל מום עובר על עשה דתמים יהיה לרצון דכתיב בהאי קרא כל מום לא יהיה בו אבל בגויים דלא שייך תמים יהיה לרצון כמבואר... א"כ אף מום לא יהיה בו, לא שייך. ועוד, דבשלמא בקדשי ישראל בעושה מום פוסל אותו מהקרבה ככל ענין, אבל בקדשי גויים נהי דהתנדב אותו למזבח מ"מ אינם בכל יחל... ונראה שאף שנדר למזבח, מ"מ מותר להקריב בבמה... א"כ לא נפסל קרבן זה מלהקריב לשמים, כי להקריב בבמה לשמים מותרים בני נח להקריב אפי' בע"מ כמבואר בזבחים (קטו ב) וא"כ לא נפסל הקרבן הזה רק ממזבח אבל לא מהקרבה לשם שמים, א"כ אפשר דאין לוקין". ויעו"ש מה שפלפל בזה עוד, ולמרות שבמסקנת דבריו הניח זאת בצ"ע, מ"מ ניכרת שיטתו שבקדשי גוים אין איסור זה דהטלת מום בקדשים.

אלא שלעומת זה ראיתי בשם ספר דעת מרדכי להגאון רמ"א רבינוביץ אב"ד סלנט (קידאן תרצ"ט) שמה שמספקא ליה להמנ"ח וכאמור דעתו נוטה לחד גיסא, פשיטא ליה לרש"י לאידך גיסא. שכן במסכת

גיטין (נו א) במעשה דקמצא ובר קמצא איתא שרוב"א אמר לאותם שרצו להרוג לבר קמצא שהטיל מום בקרבן הקיסר: "יאמרו מטיל מום בקדשים, יהרג". ופירש"י: "שיהו סבורין שבשביל שהטיל מום בקדשים ועבר על מום לא יהיה בו, נהרג" והרי התם איירי בקרבן הקיסר שהיה גוי ומ"מ כתב עלה רש"י שהמטיל בו מום עובר על הלאו דמום לא יהיה בו, ולהיפך מדעת המנ"ח. ותימה על המנ"ח שכל רז לא אניס ליה איך לא הרגיש בדברי רש"י הערוכים העומדים כנגדו.

ואף שאין ספר דעת מרדכי הנ"ל מצוי תחת ידי, מ"מ הביאו הרש"י ז"ל בספרו סופרים וספרים (ח"א עמ' 250) בסקירתו המקפת על ספר הנ"ל ואלו הם דבריו שם: בקיאותו של המחבר מורגשת כמעט בכל סימן. ולא בקיאות מלאכותית מפרפרת, אלא בריאה ויסודית. ראיות מבוססות הוא רגיל להביא לדבריו ממקורות שונים בתלמוד ובראשונים. פעמים הוא מביא ראייה מפורשת ממקום שפחות מכל אפשר היה לחכות. וכאן מביא הרש"י כדוגמא, את ראייתו מדברי רש"י בגיטין לספיקו של המנ"ח, ולא נחז דעתו עד שכתב שזהו ראייה יפה ומפתיעה.

שוב ראיתי שגם הגר"מ אילן בהגהות שער מרדכי הנדפסים בספרו כנסת הראשונים (זכחים מה ב, אות סו ב) נקט כמילתא דפשיטא שדברי רש"י בגיטין אינם עולים בקנה אחד עם דברי המנ"ח, וברור ששיטת רש"י הוא שיש איסור להטיל מום בקדשי גוים, ויעו"ש שפלפל בסברות מחלוקתם עד שהעלה שרש"י לשיטתו אזיל ממה דס"ל (זכחים קיב ב) שהמקדיש למקדש אסור לשנותו להקריבו בכמה, ולכן לא ס"ל לרש"י מהטעם השני של המנ"ח שהבאנו לעיל.

ואני בעניי תיובתא לא קחזינא, ולא זכיתי להבין דעת הגאונים הנ"ל במה שהוכיחו מדברי רש"י שלא כדברי המנ"ח, ואפרוש כשמלה את סוגית הגמ' בגיטין שם למען יראה המעיין קושט דברי אמת, שאין כל הוכחה מדברי רש"י היפך מדעת המנ"ח.

והרי לך לשון הגמ' שם: "אקמצא ובר קמצא חרב ירושלים... אמר (בר קמצא לאחר שסילקוהו מהסעודה בבושת פנים) הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה, ש"מ קא ניחא להו. איזיל איכול בהו קורצא דבי מלכא. אזל אמר לקיסר מדרו בך יהודאי. אמר ליה מי יימר, א"ל שדר להו קורבנא, חזית אי מקרבין ליה. שדר בידיה עגלא תילתא. כהדא דקאתי שדא ביה מומא בניב שפתים, ואמרי לה בדוקין שבעין, דוכתא דלדידן הוה מומא ולדידהו לאו מומא הוא. סביר רבנן לקרוביה משום שלום מלכות, אמר להו רבי זכריה בן אבקיילס יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מובח. סבור למיקטליה. דלא ליזיל ולימא, אמר להו רבי זכריה יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג. אמר רבי יוחנן ענוותנותו של רזב"א החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו".

ועל דברי רזב"א שאמר: "יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג" כתב רש"י: "שיהו סבורין שבשביל שהטיל מום בקדשים ועבר על מום לא יהיה בו, נהרג".

ומעתה, פליאה דעת ממני איך יש להוכיח מהכא שיש איסור להטיל מום בקדשי גוים, הלא מפורש כאן שרזב"א בא להוציא מלב הטועים, שבעת שיראו שנהרג בר קמצא יתמהו מה זה ועל מה זה, ואז יטעו שני טעויות שהם אחת, יטעו לחשוב שהוא עבר על איסור הטלת מום בקדשים, ויטעו עוד לומר שהמטיל מום בקדשים נהרג, ובכך יפרשו את סיבת הריגתו של בר קמצא, אבל האמת היא שכל זה טעות מתחילה ועד סוף, אין כאן הטלת מום בקדשים, ואין דין שהמטיל מום בקדשים נהרג, וכדי שלא יהיו מי שיטעו לחשוב כך סירב רזב"א להרשות את הריגת בר קמצא.

ואם אכן כל זה טעות ושגגה, איך יתכן להביא מכאן ראייה שיש איסור להטיל מום בקדשי גוים, הרי האמת אינו כן, ועוד כדי כך שמחמת הרצון שיצא האמת לאור בענין זה, לא הביטו על כל מה שיכול לצאת מזה, וכדברי ר' יוחנן.

והאמת תאמר שאף שאפשר להדחק ולהסביר בדברי הגמ' שחששו רק משום טעות אחת והיא שהמטיל מום בקדשים נהרג, אבל לעולם יש בזה איסור הטלת מום בקדשים, אבל להביא ראייה מדברי רש"י שלא כדעת המנ"ח, הא ודאי ליתא שהרי איכא למימר כפשוטו שחששו ששני טעויות יהיו בידם. וצע"ג.

ישראל דענדעראוויטש

עיר האבות ערד יצ"ו